

Przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów w radzieckich kodeksach karnych

Abstract

Crimes Constituting Relics of Local Customs in Soviet Codes

The object of the study presented in Prof. Katarzyna Laskowska's paper is crimes that constitute relics of local customs, which are regulated in three Soviet codes. Interest in those crimes was due to the fact that acts associated with clan lifestyles of some nations of the USSR were considered to be offenses. Consequently, the research problem was formulated by the following question: "How did the state fight against traditions and customs of some of the nations inhabiting the Soviet Union?" The research hypothesis, in turn, was formulated by the following assumption: "The state fought against traditions and customs of some of the nations inhabiting the Soviet Union by criminalizing them in penal codes." The source materials used were mostly the penal codes of the RSFSR of 1922, 1926, and 1960, as well as the legal and criminological literature from those periods. Their analysis enabled the researcher to reach the conclusion that Soviet authorities fought against crimes that constituted relics of local customs by use of criminal law in an instrumental manner in order to implement the ideology of the new political system and the authorities.

Keywords: crimes constituting relics of local customs, crimes related to clan lifestyle, crimes constituting relics of clan customs, Soviet penal codes, bloody revenge, custom

Słowa kluczowe: przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów, przestępstwa związane z rodowym sposobem życia, przestępstwa stanowiące przeżytki obyczajowości rodowej, radzieckie kodeksy karne, krwawa zemsta, obyczaj

1. Wprowadzenie

Przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów są interesującym przedmiotem badań zarówno dla kryminologów, jak i historyków prawa radzieckiego. W związku z tym istotne jest poznanie charakterystyki tych czynów powiązanych z obyczajami społeczeństwa o charakterze rodowo-feudalnym, determinowanych strukturą i herme-

Wspomniane tradycje występowały zatem w świadomości narodów, które charakteryzowało „zamknięcie, izolacja i niski poziom rozwoju społecznego”⁷, a także niewysoki poziom rozwoju kulturowego i ekonomicznego, dominujący wpływ islamu na życie społeczeństwa, różnice między poziomem życia na wsi i w mieście, niewielki udział kobiet w życiu społeczno-kulturowym i zawodowym⁸. Na rozwój tych przestępstw miały też wpływ mankamenty pracy wychowawczej w lokalnych wspólnotach oraz niewysoka skuteczność upowszechniania norm prawnych dotyczących tych przestępstw⁹. W związku z tym społeczności te nie dostrzegały szkód wywoływanych omawianymi przestępstwami dla państwa, społeczeństwa czy jednostki¹⁰. Przez lata uznawały je wręcz za „pożyteczne dla społeczeństwa”¹¹. Istnienie takiego stanu rzeczy dopuszczała m.in. *Deklaracja praw narodów Rosji* z dnia 15 listopada (2 listopada) 1917 r.¹² Głosiła ona prawo narodów do równości i suwerenności, a także gwarantowała swobodny rozwój mniejszości narodowych i grup etnicznych zamieszkujących terytorium Rosji. Wraz z pojawieniem się ideologii unitaryzmu państwowego owe prawa przestały być aktualne¹³.

Dlatego po Rewolucji Październikowej rozpoczęto zwalczanie tych zachowań¹⁴. Rozumiano wówczas, że „historycznie ukształtowane szkodliwe dla społeczeństwa obyczaje i przyzwyczajenia, przejawiające się w postaci przeżytków związanych z rodowym sposobem życia, często przybierają formę niebezpiecznych przestępstw”¹⁵.

Stworzono więc system specjalnych środków i metod do ich zwalczania. Stanowiły je:

[...] masowa, uświadamiająca praca z ludźmi zamieszkującymi określone tereny; antyreligijna propaganda podważająca szariat; lansowanie tradycji i obyczajów socjalistycznego społeczeństwa, tj. odmiennych od tradycji rodowych; kontrola realizacji prawa o powszechnym dostępie do nauki, w tym dziewcząt; szerzenie propagandy równości kobiet; ujawnianie osób skłonnych do dokonania krwawej zemsty¹⁶.

Nie było to zadanie łatwe, bo jak podkreślała ówczesna propaganda, przestępstwa te stanowiły „przejaw sprzeciwu feudalnych elementów wrogich wobec ustroju radzieckiego”¹⁷, a w praktyce były zamachem na równouprawnienie kobiet w zakre-

⁷ *Ibidem*, s. 449.

⁸ Ja.M. Kafarov, *Bor'ba za iskorenenie prestuplenij, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev, posjagajushchikh na prava zhenshchin v Dagestanskoj ASSR: avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenojj stepeni kandidata juridicheskikh nauk*, <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=4870> (data dostępu: 10.09.2019).

⁹ G.M. Min'kovskij, *Izuchenie i preduprezhdenie prestuplenij...*, s. 452.

¹⁰ *Ibidem*, s. 449.

¹¹ A.I. Sidorkin, *Kwalifikacija prestuplenij...*, http://aurora-group.eu/library_get_pdf.php?id=23317 (data dostępu: 10.09.2019).

¹² *Deklaracja prav narodov Rossii ot 15 (2) nojabrja 1917 g.*, SU RSFSR, 1917, s.18, <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5307/>. (data dostępu: 29.11.2019).

¹³ A. Lityński, *Ludobójstwo: operacja polska NKWD (1937–1938). Uchwała Biura Politycznego KC WKP (b) oraz rozkazy szefa NKWD ZSRR*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 19, s. 182.

¹⁴ G.M. Min'kovskij, *Izuchenie i preduprezhdenie prestuplenij...*, s. 452.

¹⁵ V.B. Alekseyev, L.E. Arocker, *Rassmotrenie del o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychnyev*, <http://www.yurkonsultacia.ru/zakonodatelstvo/sud118.htm> (data dostępu: 10.10.2019).

¹⁶ G.M. Min'kovskij, *Izuchenie i preduprezhdenie prestuplenij...*, s. 454–455.

¹⁷ *Ibidem*, s. 450.

się stosunków rodzinnych i małżeńskich oraz prawa do wykształcenia, udziału w życiu kulturalnym i społecznym, naruszały także prawa nieletnich dziewcząt oraz ich normalny fizyczny i kulturowy rozwój¹⁸.

Przestępstwa te systematycznie były eliminowane z życia społecznego dzięki, jak podkreślano, „zwycięstwu socjalizmu w ZSRR, mądrej narodowej polityce i stałej trosce Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego”¹⁹, której program z 1961 r. wskazywał na „konieczność walki przeciwko obyczajom i przeszkadzającym budowie komunizmu”²⁰. Władza dążyła więc do eliminacji „obyczajów opartych na fanatycznej religijności i niewierze, chciała stworzyć nowe radzieckie tradycje odcinając się od tych, które nie odpowiadają radzieckim wartościom i ideałom”²¹.

Do dziś niektórzy autorzy podkreślają, że należy szanować „głos przodków, narodowe obyczaje i tradycje, jeśli ich realizacja nie jest związana ze stosowaniem przemocy wobec jednostki”²².

3. Kodeksy karne Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RSFSR) z 1922 r. i z 1926 r.

Pierwsza redakcja kodeksu karnego RSFSR (Russian Soviet Federative Socialist Republic) z 1922 r.²³ nie zawierała przepisów kryminalizujących dawne obyczaje. Odpowiedzialność za przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów (np. małżeństwa z nieletnimi, zmuszanie do małżeństwa, porwanie kobiety) po raz pierwszy wprowadzono w 1923 r. w Azerskiej SRR. W 1924 r.²⁴ uzupełniono natomiast kodeks o część IX pt. „Przestępstwa związane z rodowym sposobem życia” obejmującą przestępstwa penalizujące obyczaje występujące w niektórych republikach autonomicznych (Kirgiskiej, Turkmeńskiej, Baszkirskiej) i obwodach RSFSR (Ojrackim, Kałmyckim, Karaczajewo-Czerkieskim, Adygiejskim, Kabardino-Bałkarskim). Wprowadzone zmiany w poszczególnych republikach miały różny zakres. Najczęściej kryminalizowano: przyjęcie wynagrodzenia o charakterze majątkowym przez rodzinę od zabójcy lub jego rodu jako wykupu za niedokonanie na nim zemsty i kary, kradzież bydła lub innego mienia, jak zemsta za krzywdę lub wynagrodzenie za wyrządzoną szkodę, płacenie okupu

¹⁸ *Ibidem*, s. 449.

¹⁹ B.I. Baramija, *Ugolownopravovaja bor'ba s prestuplenijami sovershaemymi na pochve krovnojji mesti* [w:] *Voprosy preduprezhdenija prestupnosti*. Výpusk 2, Moskwa 1965, s. 96.

²⁰ *Materialy XXII S'ezda Kommunističeskoj Partii Sovetskogo Sojuza*, Moskwa 1961, s. 408.

²¹ N.V. Vasil'jev, *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obyčaev* [w:] *Sovetskoe ugolovnoe pravo. Osobennaja chast'*, red. P.I. Grishaev, B.V. Zdravomyslov, Moskwa 1988, s. 554.

²² G.O. Petrova, *O nacional'nom urovne ugolovno-pravovogo regulirovanija*, „Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo” 2015, nr 4, s.161.

²³ *Postanovlenie Vserossijskogo Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta ot 01.06.1922 goda o vvedenii v dejstvie Ugolovnogo kodeksa RSFSR*, www.library.ru (data dostępu: 1.09.2019). Kodeks został uchwalony 22 maja 1922 r., a wszedł w życie 1 lipca 1922 r.

²⁴ *Postanovlenie Vserossijskogo Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta ot 16 oktjabrja 1924 goda o dopolnenijakh Ugolovnogo kodeksa R.S.F.S.R. dlja avtonomnykh respublik i oblastej*, http://www.libssr.ru/doc_ussr/ussr_2208.htm (data dostępu: 1.09.2019).

za pannę młodą jej rodzicom/krewnym, zmuszenie kobiety do zamążpójścia, dwu- lub wielożeństwo, porwanie lub pozbawienie wolności kobiety w celu zmuszenia jej do zamążpójścia, wstąpienie w związek z osobą niebędącą w wieku uprawniającym do zawarcia związku małżeńskiego.

Wprowadzone przepisy nie wykorzeniły jednak problemu. Wręcz przeciwnie, przestępstw stanowiących przeżytki lokalnych obyczajów odnotowywano coraz więcej, przybrały też bardziej skryty charakter. Jako przykład podawano płacenie okupu za pannę młodą jej rodzicom/krewnym pod pozorem kupna i sprzedaży majątku między rodzicami i krewnymi narzeczonych²⁵.

Podobnie jak poprzednio pierwsza redakcja kodeksu karnego RSFSR z 1926 r.²⁶ nie zawierała przestępstw dotyczących obyczajów charakterystycznych dla niektórych narodów radzieckich. Dopiero w 1928 r.²⁷ kodeks karny RSFSR poszerzono o część X pt. „Przestępstwa stanowiące przeżytki obyczajowości rodowej”²⁸. Za takie uznano wówczas: przyjęcie wynagrodzenia o charakterze majątkowym przez rodzinę od zabójcy lub jego rodu jako wykupu za niedokonanie na nim zemsty (art. 194), uchylanie się od ugody członków rodziny zabitego (art. 195), płacenie okupu za pannę młodą jej rodzicom/krewnym (art. 196), zmuszenie kobiety do zamążpójścia lub porwanie jej w tym celu (art. 197), wstąpienie w związek z osobą niebędącą w wieku uprawniającym do zawarcia związku małżeńskiego (art. 198), dwu- lub wielożeństwo (art. 199), kradzież bydła lub innego mienia jako zemsta za krzywdę lub wynagrodzenie za wyrządzoną szkodę (art. 200), napady na przedstawicieli innych rodów na tle nienawiści (art. 201), stosowanie przemocy w związku z konfliktami na tle art. 200 i 201 kk (art. 202), przejście sądowych uprawnień przez obyczaje rodowe z wykorzystaniem zależności stron wynikających ze stosunków plemiennych (art. 203), wymuszanie opłat na cele religijne z jawnym wykorzystaniem zależności wynikających ze stosunków rodowych (art. 204). Jak podają rosyjscy prawnicy, do 1935 r. większość z tych przestępstw stała się częścią kodeksów karnych republik radzieckich: Armeńskiej, Azerskiej, Gruzjińskiej, Tadżyckiej, Turkmeneńskiej, Uzbeckiej²⁹. Aczkolwiek ze względu na specyfikę narodowościowych

²⁵ T.A. Djuzhilova, *Ugolovnyj kodeks RSFSR 1922 g. o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki rodovogo byta*, <https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnyy-kodeks-rsfsr-1922-g-o-prestuplenijah-sostavlyajushchih-perezhitki-rodovogo-byta> (data dostępu: 1.09.2019).

²⁶ *Postanovlenie ot 22 nojabrja 1926 goda Vserossijskogo Central'nogo Ispolnitel'nogo Komiteta o vvedenii v dejstvie Ugolovno kodeksa RSFSR*, www.soldat.ru (data dostępu: 1.09.2019).

²⁷ *Postanovlenie VCIK ot 06.04.1928 „O dopolnienii Ugolovno kodeksa R.S.F.S.R. glavojj X. O prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki rodovogo byta”, primechaniem 2 stat'i 66 Zemel'nogo Kodeksa R.S.F.S.R., primechaniem k stat'e 11 i primechaniem 3 k stat'je 26 Ugolovno-Processua'nogo kodeksa R.S.F.S.R.*”, <http://bestpravo.ru/sssr/eh-instrukcii/s1o.htm> (data dostępu: 1.09.2019). Zob. też: T.A. Djuzhilova, A.T. Khajjrullin, *Issledovanie grupy prestuplenij, sostavljajushchikh perezhitki rodovogo byta sovetskijj teoriej ugolovno go prava*, „Problemy v rossijskom zakonodatel'stve” 2010, nr 2, s. 341.

²⁸ Należy również wspomnieć, że w latach 1926–1936 przestępstwa stanowiące przeżytki związane z obyczajami niektórych narodów radzieckich wprowadzono też w kodeksach republik Armenii, Azerbejdżanu, Gruzji, Tadżykistanu, Turkmenistanu, Uzbekistanu. Ze względu na różnorodność narodowościowo-kulturalno-religijną katalog tych przestępstw w poszczególnych republikach był niejednakowy. Zob. Ju.M. Tkachevskijj, *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obyčhaev* [w:] *Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' osobennaja*, red. V.D. Men'shagin, N.D. Durmanov, G.A. Kriger, Moskwa 1971, s. 407.

²⁹ *Ibidem*, s. 407.

i kulturowych cech poszczególnych republik zakres i charakter przestępstw był różnorodny³⁰.

Po okresie rewolucji październikowej potrzeba skryminalizowania tych przestępstw była ogromna. Zwłaszcza na Kaukazie w tym czasie dochodziło do konfliktów i rozłamań w wielu rodach, których spory rozstrzygano z użyciem przemocy. Samosądy, krwawa zemsta stały się więc powszechne³¹. O ile w latach 20. i 30. XX w. sądy orzekały za ich popełnienie niewysokie kary, o tyle w latach 30. i 50. – już znacznie surowsze. Zwłaszcza od lat 50. według oficjalnej statystyki sprawcy tych przestępstw, w tym szczególnie krwawej zemsty, często trafiali do obozów. Przestępstwa te uważano za „przeklęte następstwa ciemnych czasów”³². W latach zaś 60., z powodu znacznej migracji ludności do miast, dochodziło do nich rzadko³³.

4. Kodeks karny RSFSR z 1960 r.

W kodeksie karnym RSFSR z 1960 r.³⁴ w części XI zawarto „Przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów”. Należało do nich: uchylanie się od ugody (art. 231 kk), zapłata i przyjęcie wykupu za kobietę (art. 232 kk), zmuszanie kobiety do wstąpienia w związek małżeński lub uniemożliwianie zawarcie związku małżeńskiego (art. 233 kk), zawarcie porozumienia w sprawie małżeństwa z osobą, która nie osiągnęła wieku małżeńskiego (art. 234 kk), dwu- lub wielożeństwo (art. 235 kk). Ich karnoprawne znamiona zostaną przedstawione poniżej.

4.1. Uchylanie się od ugody (art. 231 kk)

Przestępstwo polegało na „uchylaniu się krewnych zabitego od zrzeczenia się krwawej zemsty w stosunku do zabójcy i jego krewnych, realizowanego w trybie ustanowionym przez przepisy o pojednawczym sposobie w sprawach dotyczących krwawej zemsty”. Zagrożone było ono karą deportacji na okres do 2 lat lub wydalenia na okres do 3 lat.

Rozpoczynając rozważania, należy wytłumaczyć pojęcie krwawej zemsty³⁵. Z analizy literatury wynika, że stanowiła ona w szczególności: odzwierciedlenie zasady talionu³⁶,

---

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Kurs na izzhivanie krovnojji mesti na Kavkaze v pervye gody sovszkojji vlasti*, <https://mywebs.su/blog/3550/> (data dostępu: 1.09.2019).

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ugolovnyj kodeks RSFSR ot 27 oktjabrja 1960 g., Vedomosti Verkhovnogo Soveta RSFSR ot 31 oktjabrja 1960 goda. № 40. s. 591*, http://www.lawrussia.ru/bigtexts/law_3558/. (data dostępu: 2.09.2019). Kodeks wszedł w życie 1 stycznia 1961 r.

³⁵ Szerzej na temat krwawej zemsty zob. K. Laskowska, *Karnoprawne regulacje krwawej zemsty w Związku Radzieckim*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 1, s. 325–336.

³⁶ A.F. Marukov, M.Ju. Sergomasov, *Krovnaia mest' v Drevnerusskom gosudarstve*, „Yuridicheskaja mysl” 2013, nr 1, s. 34.

polegającej na stosowaniu zasady: „Śmierć za śmierć, rana za ranę, ząb za ząb”³⁷, której niewykonanie na Kaukazie uznawano za „wielki grzech i hańbę”³⁸. Polegała ona na realizacji obowiązku krewnych dokonania zemsty za pozbawienie życia ich krewnego³⁹. W ich przekonaniu była przejawem obrony czci, godności i mienia rodu⁴⁰. Stanowiła więc „swoistą formę społecznej odpowiedzialności i szczególną formę wymiaru sprawiedliwości”⁴¹, a tym samym regulator stosunków społecznych, który „gwarantował porządek, jedność i bezpieczeństwo wspólnoty w walce z wrogiem wewnętrznym”⁴². W ocenie ówczesnej władzy była „przejawem najbardziej niebezpiecznych form stosunków patriarchalno-feudalnych i rodowych”⁴³.

Inkryminowane zachowanie sprawcy polegało na odmówieniu przez niego bez ważnych przyczyn stawienia się w sądzie na posiedzeniu komisji pojednawczej⁴⁴ lub na odmówieniu podpisania dokumentu o zaprzestaniu krwawej zemsty⁴⁵.

Owe komisje przy radach delegatów ludowych były organami kolegialnymi. W ich skład wchodził przedstawiciel komitetu wykonawczego, sędzia ludowy, dwóch przedstawicieli organizacji społecznych i przedstawiciel lokalnej organizacji kobiecej⁴⁶. Zadaniem komisji było ujawnianie przypadków krwawej zemsty, potencjalnych jej wykonawców oraz pogodzenie zwaśnionych stron⁴⁷. Oznaczało to, że po uzyskaniu przez nią informacji o osobach pozostających z sobą w konflikcie wywołanym krwawą zemstą, rozpoczynała ona postępowanie zmierzające do pojednania rodziny ofiary i sprawców. Podpisanie ugody miało gwarantować zakończenie prześladowania swoich przeciwników. Wobec osób, które nie stawily się przed komisją lub nie zgodzily się na odstąpienie od krwawej zemsty, komisja kierowała sprawę do sądu w celu pociągnięcia ich do odpowiedzialności karnej⁴⁸.

Sprawcą przestępstwa mógł być każdy krewny zabitego umocowany przez jego rodzinę do zawarcia pojednawczej ugody z rodem zabitego lub inna osoba wskazana przez

³⁷ M.A. Ismailov, *Instituty obychnogo prava narodov Dagestana. Krovnojaja mest' i sistema vozmezdija v obychnom prave*, „Zakon i Pravo” 2005, nr 6, s. 75.

³⁸ A.P. Muzjukin, *Ubijistvo po motivu krovnojij mesti v ugovolnom zakonodatel'stve*, „Chelovek: prestuplenie i nakazanie” 2009, nr 1, s. 84.

³⁹ I.M. Vasil'jev, *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev [w:] Sovetskoe ugovolnoe pravo: Obshchaja i osobennye chasti*, red. I.V. Solopanov, Moskwa 1981, s. 444.

⁴⁰ R.A. Barmurzaeva, *Nekotorye aspekty obychnoj krovnojij mesti v respublike Dagestan*, „Sovremennoe pravo” 2012, nr 2, s. 105.

⁴¹ M. Zadvornov, A. Daubekov, *Obychajj krovnojij mesti v rakurse otechestvennogo ugovolnogo zakonodatel'stva*, „Ugovolnoe Pravo” 2010, nr 4, s. 27.

⁴² S.V. Zhil'cov, *Pravovojj obychnoj krovnojij mesti, kak istochnik smertnojij kazni drevnerusskogo prava*, „Pravo i Obrazovanie” 2012, nr 4, s. 120.

⁴³ N.I. Zagorodnikov, *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev [w:] Sovetskoe ugovolnoe pravo: Obshchaja i osobennaja chasti*, red. V.D. Men'shagin, Moskwa 1962, s. 455–456.

⁴⁴ Komisje takie utworzono na mocy *Postanovlenia VCIK i SNK RSFSR ot 5 nojabrja 1928 goda „O primiritel'nom proizvodstve po bor'be s obychaem krovnojij mesti”*, SU RSFSR 1928, No 141, s. 927.

⁴⁵ Ju.M. Tkachevskijj, *Prestuplenija...*, s. 403.; N.I. Zagorodnikov, *Prestuplenija...*, s. 457.; *Nauchnyj kommentarij k ugovolnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 438.

⁴⁶ V.V. Shubin, *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev [w:] Kommentarij k ugovolnomu kodeksu RSFSR*, red. Ju.D. Severin, Moskwa 1984, s. 479.

⁴⁷ *Nauchnyj kommentarij k ugovolnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 438.

⁴⁸ V.V. Shubin, *Prestuplenija...*, s. 479.

komisję do podpisania dokumentu o odstąpieniu realizacji krwawej zemsty⁴⁹. Mogła nim być także inna osoba wezwana przed komisję do pojednania. Musiała ukończyć 16 lat⁵⁰.

Zachowanie sprawcy mogło mieć zarówno charakter umyślny, jak i nieumyślny. Przepis chronił stosunki społeczne, „socjalistyczny porządek” oraz jednostki⁵¹.

4.2. Zapłata i przyjęcie wykupu za narzeczoną (art. 232 kk)

Przestępstwo polegało na przyjęciu wykupu w postaci pieniędzy, bytła lub innego mienia za narzeczoną przez jej rodziców, członków rodu lub powinowatych. Zagrożone było ono karą pozbawienia wolności na okres do jednego roku z konfiskatą wykupu lub pracami poprawczymi na ten okres z konfiskatą wykupu. Zapłata wykupu za narzeczoną dokonana przez narzeczonego, jego rodziców, członków rodu lub powinowatych zagrożona była pracami poprawczymi na okres do jednego roku lub publiczną naganą. Przestępstwo to występowało w kodeksach karnych republik: Kirgiskiej, Tadżyckiej, Armeńskiej i Turkmeńskiej.

Wykup miał charakter materialny. Stanowiło go wynagrodzenie na rzecz wskazanych w przepisie osób za wydanie narzeczonej za mąż lub przyczynienie się do zawarcia małżeństwa⁵². Wielkość wykupu i jego forma mogły być różnorodne (np. odpracowanie własnym wysiłkiem)⁵³. Jego zapłata stanowiła warunek wydania kobiety za mąż⁵⁴. W ten sposób wykup „sprowadzał kobietę do rangi rzeczy, którą można kupić i sprzedać”⁵⁵. Był jednym z najstarszych przejawów patriarchalno-rodowego stosunku do niej⁵⁶.

Z analizowanego przepisu wynika, że podarowania prezentów ślubnych dla narzeczonej, pokrycia kosztów wesela i poniesienia wydatków z nim związanych przez narzeczonego lub jego rodziców nie można było uznać za przestępstwo. Nie były one bowiem przekazane na rzecz rodziców, członków rodu lub powinowatych narzeczonej⁵⁷. Karalne natomiast było zamaskowane przekazywanie wykupu, polegające na celowym przekazaniu znacznej liczby prezentów ślubnych, z których później część trafiała do najbliższych panny młodej⁵⁸. Dlatego każdorazowo należało przeanalizować i ustalić motywy mężczyzny przekazującego liczne prezenty rodzinie kobiety⁵⁹. Od 1969 r. za wykup nie

⁴⁹ *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 385.

⁵⁰ I.M. Vasil'jev, *Prestuplenija...*, s. 555.

⁵¹ *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 438.

⁵² *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 385.

⁵³ *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 438.

⁵⁴ V.V. Shubin, *Prestuplenija...*, s. 480.

⁵⁵ Ju.M. Tkachevskij, *Prestuplenija...*, s. 409.

⁵⁶ N.I. Zagorodnikov, *Prestuplenija...*, s. 457.

⁵⁷ *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 438.; *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 385.

⁵⁸ *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 386.

⁵⁹ V.V. Shubin, *Prestuplenija...*, s. 480.

uznawano prezentów ślubnych i innych rzeczy, które stały się wspólnym majątkiem nowożeńców⁶⁰.

Jeśli wykup nie został zapłacony z powodów niezależnych od rodziców, członków rodu lub powinowatych, to wówczas zachowanie ich należało kwalifikować jako usiłowanie dokonania przestępstwa⁶¹. Dla bytu przestępstwa nie miało znaczenia, czy kobieta wyszła za mąż z własnej woli, czy pod przymusem i czy w ogóle małżeństwo zostało zawarte⁶².

Sprawcą przestępstwa mógł być narzeczony oraz rodzice, członkowie rodu lub powinowaci. Inne osoby sprzyjające, biorące w nim udział mogły odpowiadać jak współsprawcy⁶³. Wszyscy popełniali przestępstwo umyślnie. Przepis chronił równouprawienie kobiety⁶⁴.

4.3. Zmuszanie kobiety do wstąpienia w związek małżeński lub uniemożliwianie zawarcie związku małżeńskiego (art. 233 kk)

Przestępstwo polegało na zmuszeniu kobiety do wstąpienia w związek małżeński lub przedłużeniu współżycia w niezalegalizowanym związku lub uniemożliwianie kobiecie zawarcia związku małżeńskiego, a także porwanie jej w celu zawarcia małżeństwa. Zagrożone było ono karą pozbawienia wolności na okres do dwóch lat.

Przestępstwo obejmowało cztery czyny. Zmuszenie kobiety do wstąpienia w związek małżeński lub przedłużenie współżycia w niezalegalizowanym związku mogło polegać na użyciu wobec niej przemocy fizycznej (np. pobicie, pozbawienie wolności, jedzenia, odzieży, dokumentu tożsamości) lub psychicznej (groźba użycia przemocy, rodzicielskie przekleństwo)⁶⁵. Nie miało znaczenia, czy chodziło o zmuszanie do zawarcia prawnie usankcjonowanego małżeństwa, czy do faktycznych stosunków małżeńskich⁶⁶. Osoby prześladowające kobietę za to, że nie chciała ona wstąpić w związek małżeński lub nie chciała żyć w niezalegalizowanym związku, miały odpowiadać za przestępstwa przeciw jednostce w zależności od metod prześladowania⁶⁷. Dla bytu przestępstwa i odpowiedzialności sprawców nie był ważny fakt wyrażenia zgody kobiety na zamążpójście lub

⁶⁰ *Postanovlenie Plenum Verkhovnogo suda RSFSR ot 19 marta 1969 g., № 47 „O sudebnoj praktike po delam o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev”*, <http://xn--b1azaj.xn--p1ai/1969/postanovlenie-plenuma-vs-rf/N47-ot-19.03.1969.html> (data dostępu: 2 IX 2019).

⁶¹ *Ugolovnyj kodeks RSFSR s kommentarijami*, red. O.V. Grachev, Moskwa 1992, s. 590.

⁶² *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 386.

⁶³ *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 386.; *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 439.

⁶⁴ *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 438.

⁶⁵ *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 386.; *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 439.

⁶⁶ *Ugolovnyj kodeks RSFSR s kommentarijami*, red. O.V. Grachev, Moskwa 1992, s. 590.

⁶⁷ *Kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 386–387.

przedłużenie współżycia w niezalegalizowanym związku⁶⁸. W zakresie odpowiedzialności nie miało zatem znaczenia, czy w wyniku zmuszania sprawca osiągnął swój cel⁶⁹.

Uniemożliwianie zawarcia związku małżeńskiego mogło obejmować przemoc fizyczną i/lub psychiczną (np. groźba przekleństwa, odebranie paszportu)⁷⁰, a porwanie kobiety w celu zawarcia małżeństwa – oznaczało fizyczne pozbawienie jej wolności i uniemożliwienie samodzielnego przemieszczania się, a także siłowe przetrzymywanie jej wbrew woli⁷¹. Do porwania mogło dojść poprzez wykorzystanie podstępów lub zatrzymanie po przybyciu jej z własnej woli⁷². Mogło ono dotyczyć zarówno kobiety zamężnej, jak i niezamężnej⁷³. Wyrażenie zgody na małżeństwo przez kobietę po jej porwaniu nie wykluczało odpowiedzialności mężczyzny⁷⁴.

Sprawcą przestępstwa mogli być: rodzice kobiety, jej krewni lub opiekunowie, a także narzeczony, jego rodzice, krewni, przyjaciele i inne osoby (np. duchowni)⁷⁵. Przestępstwo mogło być popełnione tylko w sposób umyślny. Przepis chronił wolność i równouprawnienie kobiety⁷⁶.

4.4. Zawarcie porozumienia w sprawie małżeństwa z osobą, która nie osiągnęła wieku małżeńskiego (art. 234 kk)

Przestępstwo polegało na zawarciu zgodnie z lokalnymi obyczajami porozumienia w sprawie małżeństwa z osobą, która nie osiągnęła wieku małżeńskiego⁷⁷. Zagrożone było ono karą pozbawienia wolności na okres do dwóch lat lub pracami poprawczymi na okres do jednego roku. Dokonanie przy tym zgwałcenia lub stosunku seksualnego z osobą, która nie osiągnęła wieku dojrzałości płciowej, skutkowało odpowiedzialnością karną na podstawie odpowiednich przepisów kodeksu karnego.

Zawarcie porozumienia w sprawie małżeństwa polegało na, zgodnym z obyczajem, „zobowiązaniu dzieci niezależnie od ich woli do wstąpienia w związek małżeński po osiągnięciu ustalonego w porozumieniu wieku lub po spełnieniu określonych warunków (np. zapłata wykupu)”⁷⁸. Umowę tę zawierali między sobą rodzice dzieci, które

⁶⁸ *Ibidem*, s. 386.

⁶⁹ V.V. Shubin, *Prestuplenija...*, s. 481.

⁷⁰ *Komentarij k ugovornomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 386.

⁷¹ *Ibidem*, s. 387.

⁷² *Nauchnyj komentarij k ugovornomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 440.

⁷³ *Ibidem*, s. 440.

⁷⁴ Ju.M. Tkachevskij, *Prestuplenija...*, s. 412.

⁷⁵ *Komentarij k ugovornomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 386.

⁷⁶ *Nauchnyj komentarij k ugovornomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 439.

⁷⁷ Wiek do zawierania małżeństw w większości republik radzieckich wynosił 18 lat, ale w republikach: Gruzjińskiej, Azerjskiej, Mołdawskiej, Armeńskiej oraz Ukrainkiej: dla mężczyzn – 18 lat, a dla kobiet – 16 lat. Zob. Ju.M. Tkachevskij, *Prestuplenija...*, s. 414.

⁷⁸ *Komentarij k ugovornomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 388.

w przyszłości, po osiągnięciu dorosłości lub w określonych sytuacjach (np. po zapłacie wykupu), miały wstąpić w związek małżeński⁷⁹. W umowie tej regulowano też kwestie prezentów, organizacji religijnego obrzędu i wysokość wykupu⁸⁰. Jej zawarcie mogło nastąpić w obecności narzeczonej i narzeczonego, jak też bez ich wiedzy i zgody⁸¹.

Istota przestępstwa polegała na zakazie wstąpienia w związek małżeński osoby, która nie ukończyła 18 lat. Dla zaistnienia przestępstwa było istotne, czy w chwili zawarcia porozumienia nie osiągnęła ona tego wieku. Nie miało natomiast znaczenia, czy małżeństwo zostało zawarte. A jeśli tak się stało i „powstała zdrowa rodzina mająca dzieci”, to wówczas należało przeanalizować potrzebę karania małżonków, ponieważ ściganie i karanie osób mających kilkuletni staż małżeński Plenum Sądu Najwyższego ZSRR uznawało za niecelowe⁸².

Sprawcą przestępstwa mogli być rodzice obu stron, a także narzeczone (który osiągnął wiek 18 lat i zawarł z rodzicami porozumienie w sprawie małżeństwa)⁸³, inne zaś osoby pośredniczące przy zawarciu porozumienia mogły odpowiadać jak współsprawcy.

Przestępstwo mogło być popełnione tylko w sposób umyślny. Przepis chronił „porządek wstępowania w związek małżeński, a także normalny fizyczny i duchowy rozwój nieletnich”⁸⁴.

4.5. Dwu- lub wielożeństwo (art. 235 kk)

Przestępstwo dwu- lub wielożeństwa polegało na współżyciu z dwiema lub kilkoma kobietami i prowadzeniu z nimi wspólnego gospodarstwa. Zagrożone było ono karą pozbawienia wolności na okres do jednego roku lub pracami poprawczymi na taki sam okres.

Inkryminowany czyn polegał na „jednoczesnym pozostawaniu w związkach małżeńskich z dwiema lub więcej kobietami i prowadzeniu z nimi wspólnego gospodarstwa domowego”. Brak chociażby jednego ze znamion wykluczał możliwość postawienia zarzutu⁸⁵. Nie miało znaczenia miejsce zamieszkiwania wszystkich żon (w jednym domu/mieszkańiu, czy w różnych miejscach)⁸⁶.

Za interesujące można uznać stwierdzenie, że wielożeństwo nie zachodziło w sytuacji, gdy mężczyzna, nie rozwiodłszy się z pierwszą żoną, zarejestrował nowy związek, ale utrzymywał stosunki małżeńskie wyłącznie z jedną żoną⁸⁷. Fakt nawiązania stosun-

---

⁷⁹ *Nauchnyj komentarij k ugovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 440.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 440.

⁸¹ V.V. Shubin, *Prestuplenija...*, s. 482.

⁸² *Komentarij k ugovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 388.

⁸³ *Ibidem*, s. 388.

⁸⁴ *Nauchnyj komentarij k ugovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 440.

⁸⁵ *Komentarij k ugovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 388–389.

⁸⁶ V.V. Shubin, *Prestuplenija...*, s. 482.; Ju.M. Tkachevskij, *Prestuplenija...*, s. 413.

⁸⁷ *Nauchnyj komentarij k ugovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 441.

ków płciowych z inną kobietą będącą w związku małżeńskim nie wyczerpywał natomiast znamion dwużeństwa⁸⁸.

Dla bytu przestępstwa nie miał znaczenia fakt zawarcia i rejestracji zarówno cywilnego, jak i wyznaniowego związku małżeńskiego⁸⁹. Zarzut spotykał sprawcę zarówno gdy zawierając nowy związek, nie zakończył formalnych małżeńskich spraw z poprzednią żoną, jak i wówczas, gdy fikcyjnie rozwodził się z żoną, by móc zawrzeć nowy związek, w rzeczywistości pozostając w dwu związkach⁹⁰.

Za sprawcę przestępstwa mógł być uznany mężczyzna, który ukończył 18 lat. Odpowiedzialności za przestępstwa urzędnicze podlegali też urzędnicy, którzy wiedząc o pozostawaniu mężczyzny w związku małżeńskim, dokonali rejestracji jego nowego związku⁹¹. Przepis chronił godność kobiety i jej równouprawnienie⁹².

Ponadto kodeks karny w art. 236 przewidywał, że przepisy art. 231–235 kk dotyczyły republik autonomicznych, w których wymienione szczególnie niebezpieczne zachowania były przeżytkami lokalnych obyczajów. Odpowiedzialności karnej mogli zatem podlegać sprawcy tych przestępstw, niezależnie od przynależności narodowościowej (także np. Rosjanie czy Ukraińcy)⁹³.

Na podstawie analizy przepisów kodeksu karnego RSFSR z 1960 r. należy stwierdzić, że przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów można podzielić na dwie grupy: (1) przestępstwa, w których przedmiotem zamachu była wolność i równouprawnienie kobiety w zakresie stosunków rodzinno-małżeńskich, jej życie, zdrowie oraz godność, a także jej życie społeczne; oraz (2) inne przestępstwa popełnione na tle przeżytków lokalnych obyczajów, w tym przeciwko życiu i zdrowiu. Do pierwszej grupy można zaliczyć przestępstwa z art. 232 kk, art. 233 kk, art. 234 kk, art. 235 kk, jak i z art. 134 kk (uniemożliwianie kobiecie udziału w życiu kulturalno-polityczno-społecznym, jeśli połączone było z użyciem przemocy lub groźbą jej zastosowania). W drugiej grupie znajduje się przestępstwo z art. 231 kk oraz art. 102 pkt k (zabójstwo na tle krwawej zemsty). Można do nich zaliczyć także inne przepisy spoza katalogu art. 231–235 kk.

Omówione powyżej przestępstwa doskonale wpisywały się w nurt teorii rozwarstwienia przestępczości i dyferencjacji reakcji na nią, która lansowana była podczas XXII Zjazdu KPZR w 1961 r. Wówczas samo zjawisko przestępczości traktowano jako „relikt dawnej epoki tkwiący w mentalności ludzi”⁹⁴, a przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów tym bardziej spełniały to kryterium.

⁸⁸ I.M. Vasil'yev, *Prestuplenija...*, s. 561; *Ugolovnyj kodeks RSFSR s kommentarijami*, red. O.V. Grahev, Moskwa 1992, s. 593.

⁸⁹ *Komentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 389.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 389.

⁹¹ *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 442.

⁹² *Ibidem*, s. 441.

⁹³ *Komentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 389; *Nauchnyj kommentarij k ugolovnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 442.

⁹⁴ A. Lityński, *O podstawach ustawodawstwa karnego ZSRR z 1958 r. oraz o kodeksie karnym RSFR z 1960 r.*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. VII, s. 182; zob. też M. Filar, *W służbie utopii. 73 lata radzieckiego prawa karnego*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1992, s. 32–33.

W ocenie rządzących praktyka orzekania wobec sprawców omawianych przestępstw przez lata nie była właściwa. W 1969 r. Plenum Sądu Najwyższego wydało postanowienie zawierające jej ocenę i zalecenia na przyszłość⁹⁵. Wynikało z niego, że sądy często stosowały niewłaściwą kwalifikację zachowań sprawców (zarówno na ich korzyść, jak i przeciwnie), skazywały jedynie bezpośrednich wykonawców przestępstw (pozostawiając bezkarnymi organizatorów, pomocników czy podżegaczy do tych czynów), i tylko za jedno z kilku popełnionych przez sprawcę przestępstw. W związku z tym postanowiono, że należy poświęcać więcej uwagi przeciwdziałaniu takim przestępstwom, eliminować ujawniane przez prokuratora lub sędziego niedostatki pracy wychowawczej z młodzieżą, skrupulatnie rozpatrywać poszczególne sprawy. Dokonano też wykładni artykułów 232, 233, 234 i 235.

Podsumowując, należy stwierdzić, że obyczaje były elementem historii oraz kultury państwa rosyjskiego i radzieckiego. Odcisnęły też piętno na kształcie prawa. Z jednej strony chroniły patriarchalno-feudalne stosunki społeczne, a w rozumieniu wielu narodów, także życie, cześć i rodzinę. Z drugiej strony obyczaje te stanowiły przyzwolenie na popełnianie przestępstw, na ograniczanie praw człowieka, w tym praw kobiet czy prawa do swobodnego regulowania stosunków rodzinnych i społecznych. Władza chętnie przeciwstawiała wobec starych obyczajów nowe tradycje kształtowane w duchu ideologii komunistycznej.

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, przestępstwa stanowiące przeżytki lokalnych obyczajów przeszły ewolucję zarówno pod względem nazwy, jak i zakresu. „Regulujące zasady wymiaru rewolucyjnej sprawiedliwości w zakresie prawa karnego”, stanowiące realizację praworządności socjalistycznej, kształtujące rewolucyjną świadomość prawną (kk z 1922 i 1926 r.) oraz chroniące głównie radziecki ustrój i własność socjalistyczną (kk z 1960 r.)⁹⁶ radzieckie kodeksy karne podkreślały potrzebę zwalczania rodowego sposobu życia, uznając go za przeżytek stosunków społecznych. W kodeksach poszczególnych republik skryminalizowano więc te najbardziej charakterystyczne zachowania związane z obyczajowością ich narodów. Wydawać by się mogło, że w ten sposób dbano o realizację praw jednostki, a tymczasem wprowadzano je głównie z powodu niezgodności ich z przekonaniem władzy, z dominującą linią partii rządzącej.

⁹⁵ *Postanovlenie Plenum Verkhovnogogo suda RSFSR ot 19 marta 1969 g., № 47 „O sudebnoj praktike po delam o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev”*, <http://xn--b1azaj.xn--p1ai/1969/postanovlenie-plenuma-vs-rf/N47-ot-19.03.1969.html> (data dostępu: 2.09.2019); V.B. Alekseyev, L.E. Arocker, *Rassmotrenie del o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev*, <http://www.yurkonsultacia.ru/zakonodatelstvo/sud118.htm> (data dostępu: 2.09.2019).

⁹⁶ A. Lityński, *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików)*. Krótki kurs, C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 154, 155, 188.

Bibliografia

Źródła

- Deklaracja praw narodów Rosji* ot 15 (2) nojabrja 1917 g., SU RSFSR, 1917, s.18, <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5307/>(data dostępu: 29.11.2019).
- Materiały XXII S'ezda Kommunisticheskoyj Partii Sovetskogo Sojuza*, Moskwa 1961.
- Postanowlenie Vserossijskogo Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta ot 01.06.1922 goda o vvedenii v dejstvie Ugolovnogo kodeksa RSFSR*, www.library.ru (data dostępu: 1.09.2019).
- Postanowlenie Vserossijskogo Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta ot 16 oktjabrja 1924 goda o dopolnenijakh Ugolovnogo kodeksa R.S.F.S.R. dlja avtonomnykh respublik i oblastejj*, http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_2208.htm (data dostępu: 1.09.2019).
- Postanowlenie ot 22 nojabrja 1926 goda Vserossijskogo Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta o vvedenii v dejstvie Ugolovnogo kodeksa RSFSR*, www.soldat.ru (data dostępu: 1.09.2019).
- Postanowlenie VCIK ot 06.04.1928 „O dopolnenii Ugolovnogo Kodeksa R.S.F.S.R. glavojj X. O prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki rodovogo byta”, primechaniem 2 stat'i 66 Zemel'nogo Kodeksa R.S.F.S.R., primechaniem k stat'e 11 i primechaniem 3 k stat'je 26 Ugolovno-Processual'nogo kodeksa R.S.F.S.R.*”, <http://bestpravo.ru/sss/eh-instrukcii/s1o.htm> (data dostępu: 1.09.2019).
- Postanowlenie VCIK i SNK RSFSR ot 5 nojabrja 1928 goda „O primiritel'nom proizvodstve po bor'be s obychaem krovnoj mesty”*, SU RSFSR 1928, No 141, s. 927.
- Ugolovnyj kodeks RSFSR ot 27 oktjabrja 1960 g., Vedomosti Verkhovnogo Soveta RSFSR ot 31 oktjabrja 1960 goda. № 40. st. 591*, http://www.lawrussia.ru/bigtexts/law_3558/. / (data dostępu: 2.09.2019).
- Postanowlenie Plenum Verkhovnogo suda RSFSR ot 19 marta 1969 g., № 47 „O sudebnoj praktike po delam o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev”*, <http://xn--b1azaj.xn--p1ai/1969/postanowlenie-plenuma-vs-rf/N47-ot-19.03.1969.html>. (data dostępu: 2.09.2019).

Opracowania

- Alekseyev V.B., Arocker L.E., *Rassmotrenie del o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev*, <http://www.yurkonsultacia.ru/zakonodatelstvo/sud118.htm> (data dostępu: 10.10.2019).
- Baramija B.I., *Ugolovnoprawovaja bor'ba s prestuplenijami sovershaemymi na pochve krovnoj mesty [w:] Voprosy preduprezhdenija prestupnosti. Vypusk 2*, Moskwa 1965, s. 96–104.
- Barmurzaeva R.A., *Nekotoryye aspekty obychnykh krovnoj mesty v respublike Dagestan*, „Sovremennoe Pravo” 2012, nr 2, s. 340–342.
- Djuzhilova T.A., *Ugolovnyj kodeks RSFSR 1922 g. o prestuplenijakh, sostavljajushchikh perezhitki rodovogo byta*, <https://cyberleninka.ru/article/n/ugolovnyy-kodeks-rsfsr-1922-g-o-prestupleniyah-sostavlyayuschih-perezhitki-rodovogo-byta> (data dostępu: 1.09.2019).
- Djuzhilova T.A., Khajjirullin A.T., *Issledovanie grupy prestuplenij, sostavljajushchikh perezhitki rodovogo byta sovetskoyj teorijj ugolovnogo prava*, „Problemy v rossijskom zakonodatel'stve” 2010, nr 2.
- Filar M., *W służbie utopii. 73 lata radzieckiego prawa karnego*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1992.

- Ismailov M.A., *Instituty obychnogo prava narodov Dagestana. Krovnojaj mest' i sistema vozmezdija v obychnom prave*, „Zakon i Pravo” 2005, nr 6, s. 74–77.
- Kafarov Ja.M., *Bor'ba za iskorenenie prestuplenij, sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev, posjagajushchikh na prava zhenshchin v Dagestanskoj ASSR: Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk*, <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=4870> (data dostępu: 10.09.2019).
- Kommentarij k ugovolnomu kodeksu RSFSR 1960 g.*, red. M.D. Shargorodskij, N.A. Beljaev, Leningrad 1962, s. 383–389.
- Kurs na izzhivanie krovnojaj mesti na Kavkaze v pervye gody sovetskijj vlasti*, <https://mywebs.su/blog/3550/>. (data dostępu: 1.09.2019).
- Laskowska K., *Karnopravne regulacje krwawej zemsty w Związku Radzieckim*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 1, s. 325–336.
- Lityński A., *O podstawach ustawodawstwa karnego ZSRR z 1958 r. oraz o kodeksie karnym RSFR z 1960 r.*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. VII, s. 175–193.
- Lityński A., *Ludobójstwo: operacja polska NKWD (1937–1938). Uchwała Biura Politycznego KC WKP (b) oraz rozkazy szefa NKWD ZSRR*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 19, s. 181–199.
- Lityński A., *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*, C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Lityński A., *Między „białym” a „czerwonym” imperium. Rzecz o narodach w Rosji 1917–1922*, Sosnowiec 2018.
- Marukov A.F., Sergomasov M.Ju., *Krovnojaj mest' v Drevnerusskom gosudarstve*, „Juridicheskaja mysl” 2013, nr 1, s. 34–39.
- Min'kovskij G.M., *Izuchenie i preduprezhdenie prestuplenij sostavljajushchikh perezhitki mestnykh obychaev* [w:] *Kriminologija*, Moskwa 1968, s. 449–456.
- Muzjukin A.P., *Ubijstvo po motivu krovnojaj mesti v ugovolnom zakonodatel'stve*, „Chelovek: prestuplenie i nakazanie” 2009, nr 1, s. 84–85.
- Nauchnyj kommentarij k ugovolnomu kodeksu RSFSR*, red. M.I. Kovalev, E.A. Frolov, M.A. Efimov, Sverdlovsk 1964, s. 437–442.
- Petrova G.O., *O nacional'nom urovne ugovolno-pravovogo regulirovanija*, „Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo” 2015, nr 4, s. 159–161.
- Shapiev R.N., *Obychaj i tradicii kak mery napravlennye na preduprezhdenie prestupnosti na Severnom Kavkaze*, „Chernye dyry v rossijskom zakonodatel'stve” 2017, nr 1, s. 98–99.
- Shubin V.V., *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev* [w:] *Kommentarij k ugovolnomu kodeksu RSFSR*, red. Ju.D. Severin, Moskwa 1984, s. 479–483.
- Sidorkin A.I., *Kvalifikacija prestuplenij sostavljajushchikh, perezhitki patriarkhal'no-rodovogo byta v sovetskom ugovolnom prave*, http://aurora-group.eu/library_get_pdf.php?id=23317 (data dostępu: 10.09.2019).
- Tkachevskij Ju.M., *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev* [w:] *Sovetskoe ugovolnoe pravo. Chast' osobennaja*, red. V.D. Men'shagin, N.D. Durmanov, G.A. Kriger, Moskwa 1971, s. 406–417.
- Ugovolnyj kodeks RSFSR s kommentarijami*, red. O.V. Grachev, Moskwa 1992, s. 589–594.
- Vasil'jev N.V., *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev* [w:] *Sovetskoe ugovolnoe pravo. Osobennaja chast'*, red. P.I. Grishaev, B.V. Zdravomyslov, Moskwa 1988, s. 553–562.
- Vasil'jev I.M., *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev* [w:] *Sovetskoe ugovolnoe pravo: Obshchaja i osobennye chasti*, red. I.V. Soloponov, Moskwa 1981, s. 443–446.
- Zadvornov M., Daubekov A., *Obychaj krovnojaj mesti v rakurse otechestvennogo ugovolnogo zakonodatel'stva*, „Ugovolnoe Pravo” 2010, nr 4, s. 24–28.

- Zagorodnikov N.I., *Prestuplenija sostavljajushchie perezhitki mestnykh obychaev* [w:] *Sovetskoe uголовnoe pravo: Obshchaja i osobennaja chasti*, red. V.D. Men'shagin, Moskwa 1962, s. 455–459.
- Zhil'cov S.V., *Pravovojj obyčajj krovnojj mesti, kak istochnik smertnoj kazni drevnerusskogo prava*, „Pravo i Obrazovanie” 2012, nr 4, s. 120–123.